

RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA HUQUQ IJODKORLIGI VA YURIDIK TEXNIKA TRANSFORMATSIYASI

Eshboyev Elyorbek Shuhrat o'g'li

*Toshkent davlat yuridik universiteti "Huquq sohalari,
huquqiy va siyosiy tadqiqotlar amaliy tahlili"
yo'nalishi magistratura bosqichi talabasi*

Raqamlashtirish jarayonlari zamonaviy jamiyatning barcha sohalarini qamrab olmoqda. Huquqiy tartibga solish mexanizmlari ham ushbu transformatsiyadan chetda qolmaydi. Raqamli texnologiyalar nafaqat iqtisodiyot va ijtimoiy hayotni, balki qonunchilik jarayoni va yuridik texnikaning mohiyatini ham o'zgartirib yubormoqda. Bugungi kunda e-qonunchilik, algoritmik tartibga solish, sun'iy intellekt vositasida qonunlar loyihalari tahlili kabi yangi hodisalar huquq nazariyasi va amaliyotida keng muhokama ob'ektiga aylandi.

Asosiy mavzuga qaraydigan bo'lsak, yuridik texnika — huquq normalarini to'g'ri, aniq va izchil ifodalash uchun qo'llaniladigan usullar va vositalar majmuasidir¹. U qonun matni tili, tuzilishi, terminologiya va mantiqiy izchillikni o'z ichiga oladi. Raqamlashtirish sharoitida yuridik texnika oldida bir qator yangi muammolar paydo bo'ladi. Terminologik muammo shundaki, raqamli sohaning terminologiyasi tez o'zgaradi. "Kripto-aktiv²", "sun'iy intellekt³", "algoritm⁴" kabi tushunchalar qonun matnlarida turlicha ta'riflanmoqda, bu esa huquqiy noaniqliklarni keltirib chiqarmoqda.

Dinamizm muammosi ham alohida e'tiborga loyiq: texnologiya huquqdan tezroq rivojlanadi. Qonunchilik chiqarilgunga qadar tartibga solinadigan munosabatlar allaqachon o'zgarib ketishi mumkin. Bu "yuridik kechikish" (legal lag) hodisasini keltirib chiqaradi.

Semantik muammo ham mavjud: qonun matni inson tomonidan o'qilish uchun mo'ljallangan, lekin raqamli tizimlar qonun normalarini mashina tomonidan o'qiladigan kodga aylantirishni talab qiladi. Ushbu muammoni hal etishda yuridik

¹ Valiev, R. G. (2018). Yuridik texnika: O'quv-metodik qo'llanma. Yuridik adabiyot nashriyoti.

² **Kripto-aktiv** — bu raqamli shaklda mavjud bo'lgan, kriptografik texnologiyalar asosida yaratiladigan va saqlanadigan, elektron tizimlarda muomalaga kiritiladigan hamda ma'lum iqtisodiy qiymatga ega bo'lgan mulkiy huquqlar yoki qiymat ifodasidir.

³ **Sun'iy intellekt** — insonning aqliy faoliyatiga xos bo'lgan o'rganish, tahlil qilish, mantiqiy xulosa chiqarish, qaror qabul qilish va muammolarni hal etish kabi funksiyalarni axborot texnologiyalari orqali bajarishga qodir bo'lgan dasturiy va texnologik tizimdir.

⁴ **Algoritm** — muayyan vazifani bajarish, ma'lumotlarni qayta ishlash yoki qaror qabul qilish uchun oldindan belgilangan mantiqiy ketma-ketlik asosida amalga oshiriladigan amallar majmui.

texnikaning semantik aniqlikka talab darajasini yangi sifat bosqichiga ko'tarish zarur bo'ladi. Shunday qilib, yuridik texnika raqamlashtirish sharoitida o'z mohiyatini saqlab qolgan holda yangi vosita va metodologiyalarni o'zlashtirishi lozim.

Estoniya raqamli davlat boshqaruvida dunyoning eng ilg'or mamlakatlaridan biri hisoblanadi. Mamlakatda 1990-yillardan boshlab joriy etilgan e-davlat tizimi bugungi kunda 99 foizdan ziyod davlat xizmatlarini onlayn taqdim etishni ta'minlaydi. Qonunchilik sohasida Estoniyaning "Riigi Teataja" (Davlat Ro'yxatnomasi) tizimi barcha normativ-huquqiy hujjatlarni real vaqtda yangilanib turuvchi raqamli bazada saqlaydi va ularning har bir versiyasini arxivlaydi. Ushbu tizim orqali har bir fuqaro istalgan qonunning tarixiy versiyalarini solishtirib ko'rish imkoniga ega.

Estoniya tajribasining o'ziga xos jihatlaridan biri — qonunchilikni semantik tahlil qilish vositalarining rivojlanishi. Mamlakat qonunlarining o'zaro ziddiyatini avtomatik tarzda aniqlovchi dasturiy ta'minot yaratilib, qonun loyihalari muhokamasi bosqichida foydalanilmoqda. Bu yuridik texnikaning sifatini oshirishda muhim qadam hisoblanadi⁵. Biroq, Estoniya tajribasini O'zbekistonga to'liq ko'chirish mumkin emas, chunki mamlakat aholisi 1,4 million kishi bo'lib, raqamli savodxonlik darajasi juda yuqori va davlat apparati nisbatan kichik. Shu bilan birga, alohida elementlar — normativ hujjatlar bazasini markazlashtirish va avtomatik ziddiyat aniqlash tizimi — milliy sharoitda tatbiq etilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasida normativ-huquqiy hujjatlar sohasidagi asosiy hujjat 2017-yilda qabul qilingan "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi qonundir. Ushbu qonun huquq ijodkorligining asosiy tamoyillari, bosqichlari va ekspertiza tartibini belgilaydi. Biroq, qonun matni raqamlashtirish masalalarini yetarli darajada qamrab olmaydi — bu qonun qabul qilingan davrning ob'ektiv cheklovi hisoblanadi⁶.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 2023-yildagi yangilangan tahriri raqamli huquqlar va axborot xavfsizligiga oid yangi qoidalarni o'z ichiga olgan⁷. Bu huquq ijodkorligida raqamli sohadagi munosabatlarni tartibga solish zarurligi rasman tan olinganligining muhim ko'rsatkichidir.

⁵ Voermans, W. (2011). Styles of legislation and their effects. *Statute Law Review*, 32(1), 38–54. <https://doi.org/10.1093/slr/hmr003>

⁶O'zbekiston Respublikasining "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi Qonuni. 2017. <https://lex.uz/docs/-5378966>

⁷O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi // 01.05.2023 – <https://lex.uz/docs/-6445145>

XULOSA

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, birinchidan, raqamlashtirish huquq ijodkorligiga ikki tomonlama ta'sir ko'rsatadi: u jarayonni samarali, shaffof va demokratik qilish imkonini beradi, ammo yangi xatarlar — algoritmik noaniqlik, texnologik kechikish va mas'uliyat muammolarini ham yuzaga keltiradi. Ushbu ikki tomonlamalilikni to'liq anglagan holda strategik yondashuv ishlab chiqilmasa, raqamlashtirish kutilgan samaraga olib kelmasligi mumkin.

Ikkinchidan, xorijiy davlatlar — Estoniya, Singapur, Germaniya — tajribasi shuni ko'rsatadiki, raqamli huquq ijodkorligida muvaffaqiyat faqat texnologiyalarni joriy etish bilan cheklanmaydi. Buni amalga oshirish uchun quyidagilar zarur: kuchli institutsional tayyorgarlik, insoniy salohiyat, huquqiy kafolatlar va demokratik ishtirok mexanizmlari. Bu shartlarsiz raqamli vositalar sifatli natijalarga olib kelmaydi.

Uchinchidan, O'zbekistonda raqamli huquq ijodkorligining asosiy muammolari — normativ bazaning tarqoqligi, terminologik izchillikning yo'qligi, RIA mexanizmlari⁸ning sustligi va jamoatchilik ishtiroki platformalarining rivojlanmaganligi — aniqlandi. Ushbu muammolar tizimli xarakter kasb etganligi bois, ularni ham tizimli yechimlar bilan bartaraf etish zarur.

Tavsiyalar: Birinchi tavsiya — terminologik muvofiqlashtirishni amalga oshirish. Adliya vazirligi tarkibida raqamli sohaning huquqiy terminologiyasini muvofiqlashtirishga mas'ul bo'lgan maxsus ishchi guruh tuzilishi, "Raqamli huquq terminologiyasi lug'ati" rasmiy hujjat sifatida tasdiqlangan holda nashr etilishi lozim. Ushbu lug'at muntazam yangilanib turishi va barcha qonun loyihalari muhokamasi uchun majburiy manba bo'lishi kerak.

Beshinchi tavsiya — inson salohiyatini rivojlantirish. Yuridik ta'lim dasturlariga raqamli huquq, ma'lumotlar muhofazasi va algoritmik tartibga solish kabi zamonaviy fanlar kiritilishi, amaldagi huquqshunoslar uchun esa muntazam malaka oshirish dasturlari joriy etilishi zarur. Raqamli huquq ijodkorligini o'zlashtirmaguncha, har qanday texnologik investitsiya to'liq samaradorlik bermaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi // 01.05.2023 – <https://lex.uz/docs/-6445145>
2. O'zbekiston Respublikasining "Axborotlashtirish to'g'risida"gi Qonuni. 2019. <https://lex.uz/actinfo/respondents/-9433>
3. O'zbekiston Respublikasining "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi Qonuni. 2017. <https://lex.uz/docs/-5378966>

⁸ RIA (Regulatory Impact Assessment) mexanizmlari — normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy va institutsional oqibatlarini oldindan baholashga qaratilgan usullar hamda vositalar tizimidir.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-135-son Farmoni. "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risida. 12.06.2022.
5. Valiev, R. G. Yuridik texnika: O'quv-metodik qo'llanma. Yuridik adabiyot nashriyoti. 2018.
6. Voermans, W. (2011). Styles of legislation and their effects. *Statute Law Review*, 32(1), 38–54. <https://doi.org/10.1093/slr/hmr003>
7. Završnik, A. (2020). Criminal justice, artificial intelligence systems, and human rights. *ERA Forum*, 20(4), 567–583. <https://doi.org/10.1007/s12027-020-00602-0>